

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 1

**www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

BOSH MUHARRIR

O’RINBOSARI

Karomat Mullaxo’jayeva (o’zbek)

Ziyoda Teshaboyeva (ingliz)

MAS’UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY’ATI

Zaynobiddin Abdirashidov

Karl Rayxl (Germaniya)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Kamol Abdulla (Ozarbayjon)

Vahit Turk (Turkiya)

Isa Xabibeyli (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Mark Toutant (AQSh)

Boqijon To’xliyev

Qosimjon Sodiqov

Nurboy Jabborov

G’aybulla Boboyorov

Vali Savash (Turkiya)

Kimura Satoru (Yaponiya)

Hamidulla Dadaboyev

Aftondil Erkinov

Rashid Zohidov

Baxtiyor Abdushukurov

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Dilnavoz Yusupova

Qo’ldosh Pardayev

Nodirbek Jo’raqo’ziyev

MUNDARIJA

ADABIYOTSHUNOSLIK

Husniddin Eshonqulov

Badiiy asarni sharhlash mezonlari:
mushtaraklik va o’ziga xosliklar

4

Alisher Razzoqov

Alisher Navoiy ijodida “but” ramzi bilan
bog’liq irfoniy ma’nolar talqini

18

MATNSHUNOSLIK

Ozod Alimov

Matn mas’uliyati va matnshunos majburiyati

36

Parviz Izzatillayev

“Latoyifnoma” va “Majolis un-nafois”
asarlarining matniy tadqiqi

61

Akrom Malikov

“G’aroyib us-sig’ar” devonidagi alif
bilan tugallanuvchi hamd g’azallarning
matniy xususiyatlari (*To’pqopi, Parij va*
Dushanbe nusxalari asosida)

79

Jaloliddin Jo’rayev

Badiiy Andijoniy va uning “Tajnis ul-lug’ot”
asarlari haqida

96

Ilova. Matn

104

EDITOR IN CHIEF	
Shuhrat Sirojiddinov	
DEPUTY EDITOR IN CHIEF	
Karomat Mullakhojaeva (Uzbek)	
Ziyoda Teshabaeva (English)	
EXECUTIVE SECRETARY	
Ozoda Tajibaeva	
EDITORIAL BOARD	
Zaynabiddin Abdirashidov	
Karl Rechl (Germany)	
Isa Habibeyli (Azerbaijan)	
Benedek Peri (Hungary)	
Teymur Kerimli (Azerbaijan)	
Eunkyung Oh (Korea)	
Mark Toutant (USA)	
Bakijan Tukhliev	
Kasimjan Sadikov	
Nurboy Jabborov	
Gaybullah Babayarov	
Vali Savash (Turkey)	
Onal Kaya (Turkey)	
Kimura Satoru (Japan)	
Vahit Turk (Turkey)	
Seyhan Tanju (Turkey)	
Aftandil Erkinov	
Rashid Zahidov	
Atabek Juraboev	
Bakhtiyar Abdushukurov	
Almaz Ulvi (Azerbaijan)	
Yusupova Dilnavoz	
Kuldosh Pardaev	
Nodirbek Jurakuziev	

CONTENTS	
LITERATURE	
Husniddin Eshankulov	
Concept of editing of literary work: commonality and specificity	4
Alisher Razzakov	
The Interpretation of the Mystical Meanings Related to the Symbol "Idol" in the Creation of Alisher Navo'i	18
TEXTOLOGY	
Ozod Alimov	
Task of textual scholar and responsibility of original text	36
Parviz Izzatillaev	
Textual study of "Latoyifnoma" and "Majolis un-nafois"	61
Akrom Malikov	
Textual features of hymns ending with alif in "Gharayib us-sigar" (<i>Based on Topkopi, Paris and Dushanbe copies</i>)	79
Jaloliddin Juraev	
Badii Andizhani and about his works "Tajnisul-lug'ot"	96
Appendix. Text	104

**ADABIYOTSHUNOSLIK
LITERATURE****Badiiy asarni sharhlash mezonlari:
mushtaraklik va o'ziga xosliklar**Husniddin Eshonqulov¹**Abstrakt**

Maqolada badiiy asarni sharhlash tushunchasi, jumladan, katta bir asarni to'liq – kitob holda sharhlash, lirik turning muayyan janrida yozilgan asarga sharhlar bitish singari an'analarning mavjudligi xususida so'z yuritiladi. Unda “tahlil”, “talqin”, “tafsir” va “ta'vil” singari istilohlarning mohiyatan “sharh”ga yondosh ma'nolarda qo'llanilishi, ulardagi mushtaraklik Rahmoniy kalom yoki badiiy, ilmiy, falsafiy, diniy, tasavvufiy asarlarni soha mutaxassisi, yirik tadqiqotchi olimlar tomonidan kitobxonga tushuntirishda namoyon bo'lishi, garchi ayrim o'rinlarda “oyat sharhi” jumlasini qo'llanilsa-da, uni oyatning izohi, tafsiri ma'nosida tushunish maqsadga muvofiqligi hamda ayni tushunchalarning o'ziga xosliklari manbalarga tayangan holda ko'rsatiladi. Sharhda tahlil va talqinga xos unsurlar mavjud bo'lsa-da, biroq uning tadqiqot yoki interperetatsiya sanalmasligi, tahlil o'z qamrovining kengligi, mutaxassisga yoki ommaga mo'ljallanganlik xarakteri va shu kabi tasniflari bilan sharhdan farqlanishi, sharhda, ko'pincha, o'quvchiga tushunilishi murakkab bo'lgan ilohiy-irfoniy tushuncha va iboralar, tamsil va timsol kabilarni soddaroq anglatish nazarda tutilishi, ayni jihatiga ko'ra sharh ommaga mo'ljallanishi kabir masalalar ochib beriladi.

Kalit so'zlar: *sharh, tafsir, ta'vil, tahlil, talqin, yirik hajmli asarni sharhlash, lirik janrdagi asarlarni sharhlaish.*

Kirish

“Sharh” arabcha so'z bo'lib, “izohlash”, “tushuntirish” singari ma'nolarni anglatadi. Istiloh sifatida muayyan asarni imkon qadar

¹ Eshonqulov Husniddin Pirimovich – filologiya fanlari doktori (DSc), Buxoro davlat universiteti.

E-pochta: husniddin.eshonqulov72@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4805-3879

Iqtibos uchun: Eshonqulov, H. P. 2022. “Badiiy asarni sharhlash mezonlari: mushtaraklik va o'ziga xosliklar”. *Oltin bitiglar* 1: 4–17.

soddaroq tushuntirishni nazarda tutadi. Sharh asar muallifi, noshiri, tarjimoni yoki soha mutaxassisi tomonidan amalga oshiriladi va unda sharhlanayotgan asarning qaysi davrga aloqadorligi, uning o'sha davr voqea-hodisalari, kishilari, ilm-fani bilan bog'liqligi, muayyan sabablarga ko'ra asarda to'liq tafsiloti keltirilmay, muallif tomonidan ishora qilingan voqeliklarning mohiyati xususidagi ma'lumotlardan iborat bo'ladi. Shuningdek, sharhda asardagi izoh-talab so'z, birikma va jumlar mohiyati ham ochib beriladi. U, odatda, sharhlanayotgan matndan keyin maqola yoki ma'lumot sifatida keltiriladi. Sharh "tahlil", "talqin", "tafsir" va "ta'vil" singari istilohlar bilan yondosh ma'noda qo'llansa-da, ular orasida mushtaraklik va o'ziga xosliklar mavjud. Bunday umumiylik va o'ziga xosliklarga aniqlik kiritish sharh va unga yaqin ma'noda qo'llanuvchi tushunchalarning mohiyatini anglash hamda sharhning badiiy asarni tushuntirishdagi vazifasini konkretlashtirishga imkon beradi.

Sharh ilmi ildizlari

Badiiyat namunalari, xususan, mumtoz badiiy asarlar sharhida muayyan o'ziga xosliklarning mavjudligi ko'zga tashlanadi. Chunonchi, unda ***bir yirik hajmli asarning bir kitob holida sharhlanlangani*** kuzatiladi. So'fi Olloyorning "Sabot ul-ojizin" asari buning yorqin namunasidir. Bu kitob adibning forsiy tilda bitilgan "Maslak ul-muttaqin" asariga turkiy tilda o'zi tomonidan yozilgan qisqa bayoni sanaladi. "Maslak ul-muttaqin"da islom aqidasi masalalari Qur'oni karim va sunnat talablari asosida bayon etilgani bois, u eski maktablarning yuqori sinflarida darslik sifatida o'qitilgan. Shoir "Sabot ul-ojizin"ni "yoronlar" – murid-u do'stlarining iltimosiga ko'ra yozganini bayon etadi. "Sabot ul-ojizin" ham tez orada shuhrat qozonadi. Uning matnida arabiy, forsiy tillardagi hamda boshqa lahjalaridagi so'zlar salmog'ining ko'pligi asarni soddaroq tilda sharhlashga ehtiyoj tug'dirdi. Bu vazifani Tojuddin Yolchuquli qizi Azizaning iltimosiga ko'ra bajargani uchun "Sabot ul ojizin"ga bitgan sharhini "Risolayi Aziza" deb nomlaydi [Рисолаи Азиза 2000, 256]. "Sabot ul-ojizin"ga yana bir sharh kitobni Sayyid Habibulloh ibni Sayyid Yahyoxon al-Farg'oniy al-Kobuliy yozgan. Uning sharhlari "Hidoyat ul-tolibin" deb nomlangan [Рисолаи Азиза 2000, 4].

"Sabot ul-ojizin"ga yozilgan sharhlarda, asosan, mazmun izohiga e'tibor qaratilgan, uning nazmda bitilganligi, shakli bilan bog'liq jihatlariga esa sharhlarda kam o'rin ajratilgan. Bu nodir asarga zamonaviy sharh bitib, "Ravoyih ur-rayhon" ("Rayhondan taralayotgan xush bo'ylar") deya nomlagan filologiya fanlari doktori Rashid

Zohid qarashlariga ko'ra: *...muayyan manbani o'rganishda mazmun izohi bilan chegaralanish sharhni faqat o'sha manba uchun xoslab qo'yadi, jarayonda qo'lga kiritilgan tajribaning ommalashuviga imkon bermaydi. Shuning uchun mazmun tadqiqi bilan parallel ravishda shaklga ham jiddiy e'tibor qaratish lozim* [Зохид 2018, 6].

“Ravoyih ur-rayhon”da shorih ayni masalaga e'tibor qaratish bilan birga uning yana bir muhim xususiyatini ham ta'minlab berdi. “Sabot ul-ojizin” o'z davrodayoq mashhur bo'lgani bois, uning qo'l-yozma va toshbosma nusxalari ham nihoyatda ko'p. Ulardagi matniy tafovutlarni ilmiy jihatdan o'rganib, asliyatga yaqin nusxani vujudga keltirish asardagi mazmun va g'oyani anglash nuqtayi nazari-dan muhimdir. “Ravoyih ur-rayhon”da “Sabot ul-ojizin”ning sharh uchun taqdim etilgan matni ilk bor matnshunoslik tadqiqidan o'tib, ilmiy-tanqidiy matn asosida amalga oshirilganligi bilan e'tiborga molikdir.

Islom aqidasi masalalariga bag'ishlangan “Sabot ul-ojizin”ga o'xshash asarlarga sharh bitish zarurati bo'lgani singari tasavvufiy istiloh va tushunchalardan bahs etgan asarlarga ham shunday sharhlar bitishga ehtiyoj bo'lgan. XIII-XIV asrning mashhur orif va shoir-laridan biri Shayx Sa'duddin Mahmud bin Aminiddin Abdulkarim bin Yahyo Shabustariy (h. 687/m. 1289 – h.720/m.1321) o'zining “Gulshani roz” asarida tasavvuf ta'limotining muhim masala va istiloh-tushunchalarini nazmiy talqin etadi. Xurosonlik shayx-shoir Amir Husayn Hiraviyning o'z davri ilm sohiblarini qiziqtirgan savol-lari haqida nazmda bitilgan she'riy nomasiga javob tarzida yozil-gan Mahmud Shabustariyning “Gulshani roz” asari Sohibqiron Amir Temurning ham sevib o'qib, zavqlanadigan asari bo'lgan. Bu asar Mahmud Shabustariy nomini dunyoga tanitgan. XVI asrdan “Gulshani roz”ga sharhlar yozila boshlangan. Ne'matulloh Vali-yning “Ravzayi athor” (“Pokiza bog'”) va Shamsiddin Muhammad Lohijiyning “Mafoteh ul-e'joz fi sharhi “Gulshani roz” (“Mo'jizalar kaliti yoki “Gulshani roz” sharhi”) nomli sharhlar ancha mashhur bo'lgan [Очилов 2013, 3-10].

Lirik asarlarga sharh bitish an'anasi

Lirik turdagi muayyan bir janrda yozilgan asarga sharhlar bitish an'anasi ham sharhnavislikning salmoqli qismi sanaladi. Aka-demik B. Valixo'jayev naqshbandiylikning Bahouddin hazratlaridan keyingi buyuk piri murshidi Xoja Ahror hazratlarining turli xil ijti-moiy faoliyat bilan birga ijodkorlik bilan ham shug'ullanganliklarini e'tirof etib, u zotning “*Risolayi havroiya*” asariga ham tavsif beradi.

Unda ifodalanishicha, bu asar mashhur shoir Abu Sayid Abulxayrning bir ruboiysi sharhiga bag'ishlangan. Bu bejiz emasdi. Chunki bu ruboiy Xoja Ahrorgacha bo'lgan davrda ham mashhur bo'lib, uning sharhiga bag'ishlab Sayid Ne'matulloh Valiy uch risola, Amir Sayid Qosim Anvor bir risola va Shayx Ozariy bir risola yozgan edilar [Валихўжаев 1994, 75]. Ushbu mashhur ruboiyning to'liq matni va tarjimasini adabiyotshunos E.Ochilov tomonidan "Gulshani roz" tarjimasiga bag'ishlangan kirish maqolada keltirilgan:

*Havro ba nazorayi nigoram saf zad,
Rizvon ba jab bimond-u, kaf bar kaf zad.
On xoli siyah bar on rux mutraf zad,
Abdol zi bim chang dar Mus'haf zad.*

Mazmuni: "Hurlar nigorimni ko'rish uchun saf tortdilar. Rizvon (jannat eshik og'asi) ham hayratlanib, qarsak chalib yubordi. U qora xol (mahbuba) yuzlariga parda tortilganida, abdol (Xudoning xos bandalari, yaqinlari) qo'rquvdan Qur'onga chang soldi" [Очилов 2013, 5].

Ruboiyda ma'rifiy istilohlarning qo'llanilishi uning zohiriy va botiniy ma'nolarini teran anglash uchun sharhlar bitishga ehtiyoj tug'dirgan. Shu bois "Ubaydiy" taxallusi bilan ijod qilgan Buxoro xoni Ubaydulloxonning (1486–1540) tasavvufiy ruhda yozilgan bir nechta ruboiylariga sharhlar bitilgan. Hasanxo'ja Nisoriyning ma'lumotiga ko'ra, olimlar rahnamosi Mavlono Asomiddin Ibrohim insho yozganda ko'p ma'nolarni mo'jaz va lo'nda kalomda bayon etish salohiyatiga ega bo'lgan. U hazrat Ubaydulloxonning peshindan keyin arabiy tilda badihatan ijod etgan bir ruboiysiga oqshomga qadar vaqt mobaynida bir arabcha risola tasnif qilishga ulguradi. Mazkur ruboiyning har bir misrasi bobida olti yuz ellik ma'no aytadi [Нисорий 1993, 127]. Ubaydiy irfoniy mohiyatni "dilpisand" – ko'ngilga xush yoquvchi iboralar bilan badiiy ifodalashga erishgan. Uning ayni mazmundagi ruboiylari "Maxdumi a'zam" nomi bilan tanilgan hazrat Maxdumi mavlono Kosoniy, ya'ni Xoja Ahmad bin mavlono Jalo'liddin Kosoniyning ham e'tiborini tortgan. Hazrat Maxdumi mavlono Kosoniy Ubaydiyning quyidagi forsiy ruboiysiga sharh yozgan hamda muallifning maqomotini ham unda bayon qilgan:

*Ahvoli nim, ey do'st, yake-du binam,
Har chiz, ki binam, hama bo o' binam.
Mustag'riqi "hu" chunon shudam dar hama hol,
"Hu" go'yam-u, "hu" bishnavam-u, "hu" binam.*

Mazmuni:

Yarim ahvolimni, ey do'st, bir-ikki ko'raman.

Nimani ko'rsam, barchasini u bilan birga ko'raman.

Barcha holatda ham "hu"ga shunchalar g'arq bo'libmanki,

Faqat "hu" deyman, "hu"ni eshitaman, "hu"ni ko'raman

[Нисорий 1993, 23].

“Tahlil”, “talqin”, “tafsir” va “ta’vil” singari istilohlar mohiyat e’tibori bilan “sharh”ga yondosh ma’nolarda qo’llanadi. Ulardagi mushtaraklik Rahmoniy kalom, yoki badiiy, ilmiy, falsafiy, diniy, tasavvufiy asarlarni soha mutaxassisi, yirik tadqiqotchi olimlar tomonidan kitobxonga **tushuntirishda** namoyon bo’ladi. Ayni choqda ular orasida muayyan tafovutlar ham mavjud. Bunday farqliliklar, avvalo, tushuntirilishi nazarda tutilgan manbalarga borib taqaladi. Qur’oni karim oyatlarining tushuntirilishiga nisbatan “tafsir”, “ta’vil” istilohlari, ilmiy, badiiy asarlarga nisbatan esa “sharh”, “tahlil”, “talqin” atamaları qo’llaniladi.

“Tafsir” va “ta’vil” istilohlari bir-biri bilan yaqinlik hosil qilsada, ularning o’zaro farqlanuvchi jihatlari ham mavjud. Buning uchun, avvalo, tafsir haqida muayyan tushunchaga ega bo’lish talab etiladi. “Izohlash”, “ravshanlashtirish” va “har bir jumladan ko’zlangan murodni ochib berish” ma’nolarini anglatuvchi tafsirning mohiyati Rahmatulloh qori Obidovning “Qur’on va tafsir ilmlari” kitobida imkon qadar kengroq izohlangan. Muallif Qur’oni karimning so’zma-so’z tarjimasi va ma’naviy tarjimasi haqida fikr yuritarkan, oyatlarning ayrimlarini, so’zma-so’z tarjima qilinsa ham tushunish mumkinligi, bunday tarjimaning “tarjimayi bilmisl” (“asliga o’xshash tarjima”) va “tarjimayi big’ayril misl” (“asliga o’xshamagan tarjima”) singari turlari borligini e’tirof etadi. Qur’onning ma’naviy tarjimasida esa uning oyatlari boshqa tilda sharhlanib, ma’nolari aniqlashtirib boriladi. Bu ikki tarjimaning bir-biridan farqi “Al-Isro” surasining 29-oyati misolida aniqlashtiriladi. Rahmatulloh qori Obidov oyatning ma’nosi so’zma-so’z tarjimada “*Qo’lingni bo’yingga bog’lab qo’yma va uni juda uzun qilib cho’zma*” [Обидов 2003, 57] tarzida kulgili va noaniq ma’no anglatishi, ma’naviy tarjimada esa oyat ma’nosi “*Xayr-u ehsonda haddan ortiq ziqnalik qilma va isrof garchilikka yo’l qo’yma*” [Обидов 2003, 57] shaklida tushunarli ma’noni ifodalashini ma’lum qiladi.

“Qur’on va tafsir ilmlari” kitobida tafsir va ma’naviy tarjima orasida bir qator o’xshash jihatlarning mavjudligi qayd etilgan. Jumladan, tafsir va ma’naviy tarjima shu sohada zarur ilmlarga ega bo’lgan tarjimon va mufasssirlar tomonidan amalga oshiriladi va ular hadis ilmi, arab tilini mukammal bilishlari lozimligi singari

qator fazilatlarga ega bo'lishlari bilan Allohning murodini insonlarga tushuntirishga harakat qilishadi. Tafsir tilining Qur'oni karim tilida bo'lishi uning ma'noviy tarjimadan farqlanuvchi asosiy jihati sanaladi. Rahmatulloh qori Obidov tafsir bilan bog'liq Abu Hayyon, Imom az-Zarkashiy singari bir qancha olimlarning ta'riflarini keltirib, ularni quyidagicha umumlashtiradi: *Tafsir deb, Qur'oni karim oyatlaridan Allohning murodini inson o'z aqli darajasida tushunib, boshqalarga ham tushuntirib bera olishiga aytiladi* [Обидов 2003, 58]. Bu umumlashma-xulosa tafsir haqida muayyan taassurotni uyg'otishga xizmat qilsa-da, Imom as-Suyutiyning "Al-Itqon" asarida ayrim olimlarga nisbat berilgan quyidagi ta'rif bu qur'oniy ilmning tarkibiy qismlari xususida ma'lumot berishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi: *"Tafsir – oyatlarning nozil bo'lishi, ularning sabablari, qissalar, Makkada nozil bo'lgan oyatlar bilan Madinada nozil bo'lgan oyatlarning tartibi, muhkam (ma'nosi aniq) va mutashobeh (ta'vilga muhtoj), nosix (hukmni bekor qiluvchi) va mansux (hukmi bekor qilingan), oyatlarning xususiyligi va umumiyligi, mutlaqi va muqayyadi, mujmali va musaffari, halol haqidaligi va harom haqidaligi, va'da va vaid, amr va nahiy hamda ibratli oyatlarni o'rganmoqdir"* [Обидов 2003, 58].

Ushbu ta'rifda oyatlarga xos bo'lgan xususiyatlar o'z ifodasini topgan, ularni tafsir qilishda qanday ilmlarga tayanish mumkinligi Abu Hayyon ta'rifida aniq bayon etilganligi kuzatiladi: *"Tafsir shunday ilmki, bu bilan Qur'on lafzlarining qanday nutq qilinishi (qiroat ilmi), u so'zlarning nimaga dalolat qilishi (lug'at ilmi), har bir so'z va jumlaning hukmlari (sarf, nahv, bayon va badiy' ilmlari), jumlaning o'zidan bevosita tushuniladigan ma'nolarni (haqiqat va majoz ilmi), shuningdek, nosix va mansux oyatlar, oyatlarning nozil bo'lish sabablari hamda tarixiy qissalardan ko'zlangan maqsadlar o'rganiladi"* [Обидов 2003, 57-58].

Qur'oni karim aksariyati ilmsiz, qoloq bo'lgan qavmga nozil qilingan bo'lsa-da, ularning oralarida so'zamolligi bilan shuhrat qozongan shoirlar ham bo'lgan va bunday kishilar arab tiliga oid *balog'at – so'zni ixcham, go'zal va mazmundor qilib ifodalash, badiiy ifoda, maqsadni go'zal iboralar bilan anglatish hamda fasohat – so'zning ochiq, ravshan, ravon, yoqimli, qoidaga muvofiq bo'lishi, uslubining chiroyliligi* singari ilmlardan yaxshi xabardor bo'lishgan. Shuningdek, ularning ijodida so'zlarning majoziy, kinoyaviy ma'nolari o'z ifodasini topgan. Qur'oni karim ham ana shunday badiiy jihatdan sayqallangan tilda, balog'at-u fasohatda nihoyatda mukammal bo'lgan, inson tomonidan ijod etilishi mumkin bo'lmagan uslubda

nozil qilingan edi. Shu bois undagi oyatlarning mohiyatini sahobalar-ning aksariyati ham teran tushunish imkoniyatiga ega bo'lishmagan. Bunday iqtidor payg'ambarimiz Muhammad s.a.v.ga "Qiyomat" surasining 17-19-oyatlarida e'tirof etilganidek, Alloh taolo tomonidan in'om etilgan, ya'ni: 17. *Zero uni (sizning dilingizga) jamlash ham, (tilingizda) qiroat qildirish ham Bizning zimmamizdadir.* 18. *Bas, qachon Biz (ya'ni Jabroil farishta) uni (ya'ni har bir vahiyni) o'qib bitganimizdan so'nggina siz ham uni o'qishga ergashing!* 19. *So'ngra uni – Qur'onni bayon qilib berish ham, albatta, Bizning zimmamizdadir* [Қуръони карим 1992, 593]. Shu bois sahobalar mohiyati anglanmagan oyatlarning ma'nosini Payg'ambar s.a.v.dan so'rab, tushunishga harakat qilganlar. Shunday ekan, Qur'on oyatlarini tafsirlash dastlab Muhammad s.a.v. taraflaridan amalga oshirilgan. Qur'on oyatlari tafsiriga bag'ishlangan hadislar nihoyatda qimmatli manba bo'lgani bois sahobalarning tafsirlarida Qur'onni hadis bilan tafsir qilish usulidan ham foydalanilgan [Обидов 2003, 64-65].

Sahobalar orasida Qur'onni tafsir qilish bilan shuhrat topganlar ozchilikni tashkil etadi. Avvalgi o'ntalikda dastlab to'rt xalifa nomlari keltiriladi. Xalifa Umar ibn al-Xattob r.a.ning Qur'on oyatlari tafsirida nihoyatda mohir bo'lganliklari, undagi ramziy ishoralarning mohiyatini teran anglaganliklari haqida bir qancha rivoyatlar mavjudligi kuzatiladi. Xususan, "Moida" surasining 3-oyati nozil bo'lgan paytda, barcha sahobalar *Dinimiz mukammal bo'ldi*, – deya sevin-ganlarida, u kishi: *Bu xabar xursandchilikka emas, musibatga, ya'ni Payg'ambarimiz s.a.v.ning vafotlariga ishora*, – deya yig'laganlari, bu voqeadan so'ng Muhammad s.a.v.ning bor-yog'i 81 kungina yasha-ganliklari haqidagi rivoyat [Обидов 2003, 61] fikrimizning yorqin dalilidir. Bu borada hazrati Ali r.a.ga bog'liq rivoyatlar nisbatan ko'pligi bilan ajralib turadi. Tafsir bobida Payg'ambarimiz s.a.v.ning amakivachchalari Abdulloh ibn Abbos r.a. shuhrat qozongan musav-vir sifatida e'zozlanadi.

Ibn Abbos o'z tafsir va ta'villarida ilohiy kitoblardagi rivoyat-lardan, Qur'on oyatlarida kam qo'llanuvchi so'zlarning ma'nosini aniqlashtirishda esa johiliyat davri shoirlarining she'rlaridan foyda-langani. Ikki yuzdan ortiq rivoyatlarda Ibn Abbosning ana shunday she'rlardan foydalanganligi haqida ma'lumotlar keltiriladi [Обидов 2003, 67-68].

"Qur'on va tafsir ilmlari"da qaytmoq ma'nosini anglatuvchi ta'vilning oyatlarda *tafsir va ta'vin; ofiyat va oqibat; bashoratning amalga oshishi; tushning ma'nosi; amalga oshirilgan ishning sababi* singari ma'nolarda ham qo'llanganligi qayd etiladi. Undagi ma'lu-

motlarga ko'ra, qadimgi olimlar tafsir va ta'vilni istilohiy ma'noda bir tushuncha sifatida talqin etganlar. Keyinchalik, xususan, fiqh – islom huquqshunosligi bilan shug'ullangan olimlar ta'vilni *so'zning quvvatli ma'nosidan kuchsiz ma'nosiga qaytish* tarzida ta'riflaganlar. Bu ta'rifdan ko'p ma'noli so'zga taalluqli o'z va ko'chma ma'noning muayyan bir oyat matnida voqelanganligi xususida fikr yuritilganligini sezish mumkin. “Kuchsiz ma'no” deganda, so'zning ko'chma ma'nosi nazarda tutiladi. Alloh kalomida ham uning murodi ifodasida so'zning ko'chma ma'nosi nazarda tutilganini muayyan dalillar asosida isbotlash zarur sanaladi, aks holda ta'vil fosid – buzilgan, nojo'ya amalga oshirilgan bo'lib chiqadi. Ta'vilning tafsirdan keyinchalik farqlanishi payg'ambarimiz Muhammad s.a.v. va sahobayi kiromlardan *manqul* – naql qilingan ma'nolardan tashqari, *mustanbat* – matndan ijtihod (sa'y-harakat) bilan anglangan ma'nolarga ehtiyoj tug'ilganiga borib taqaladi.

Tahlil va talqin imkoniyatlari, vazifasi

Sharh bilan umumiy jihatlar mavjud bo'lgan, badiiy va ilmiy asarlarning tushuntirilishiga nisbatan qo'llanuvchi tahlil va talqin atamalarining o'ziga xos jihatlar ham mavjud. Jumladan, **tahlil** arabcha so'z bo'lib, *parchalash, maydalash, yo'q qilish; eritish; yechish; hal qilish* singari ma'nolarni anglatadi. Uning ilmiy istiloh sifatidagi ma'nosida ham sanab o'tilgan lug'aviy ma'nolar bilan bir qator aloqadorlik mavjud. Tahlil ilmiy, falsafiy, ilohiy-irfoniy, didaktik, badiiy asarlarga nisbatan qo'llaniladi. Birgina uning badiiy asarga nisbatan qo'llanilishining quyidagicha ta'riflanganiga guvoh bo'lish mumkin: ... *adabiy asarning mazmun-mohiyatini idrok etish, uning yaxlit estetik hodisa sifatidagi mavjudligini turli aspektlarda o'rganib o'ziga xosligini ochib berish va qimmatini belgilashga qaratilgan hissiy-intelektual faoliyat* [Куронов ва б., 2013, 52].

Ruscha “analiz” so'zi bilan ma'nodosh sanalgan tahlil butunni anglash uchun, avvalo, uni qismlarga ajratish bilan ish ko'radi. Qismning butun bilan aloqasi, uning tarkibiy qism sifatidagi mohiyati, boshqa qismlar bilan aloqadorligi singari masalalarni o'rga-nishni nazarda tutadi. Tahlil sharhga nisbatan ancha keng tushuncha. Bu unga berilgan ta'rifdan ham anglashilib turadi. Tahlilning sharhga xos *adabiy asarning mazmun-mohiyatini idrok etishga* yo'nalganligi uning bir jihatidir. Tahlil qamrovining kengligi badiiy asarning yaxlit estetik hodisa sifatida mavjudligini turli aspektlarda o'rganishida namoyon bo'ladi. Chunonchi, badiiy asar filologik jihatdan tahlil qilinadigan bo'lsa, u tarixiy-qiyosiy, qiyosiy-tipologik,

lingvopoetik singari bir qancha aspekt – sathlarda tahlil jarayoniga tortilishi mumkin. Yoxud asarning badiiy qurilishi nuqtayi nazaridan tahlilini ko‘z oldiga keltirish bilan ham uning filologik yo‘nalishda tahlil etish metodlari ko‘p ekanligini anglash mumkin. Shu bilan birga badiiy asar didaktik jihatdan ham tahlil qilinadi. Bunda muayyan bir asarning belgilangan vaqtda o‘qituvchi-o‘quvchi hamkorligidagi tahlili amalga oshiriladi.

Tahlil va talqinning o‘zaro yaqinligi tahlil jarayonida talqin amalining mavjudligida namoyon bo‘ladi. Arab tilida *tushuntirish*, *ta’lim berish* ma’nosini anglatuvchi talqin ruscha interperetatsiya bilan ma’nodoshlik hosil qiladi. *Keng ma’noda “talqin” so’zi o’zga tomonidan aytilgan gap yoxud yozilgan asar... mazmunini anglash, uni ma’lum yaxlitlikda tushunish va tushuntirish ... ma’nolarini anglatadi* [Курочков Ба Ё., 2013, 52].

Taniqli adabiyotshunos N.Komilovning quyidagi mulohazalari tahlil va talqinning sharhdan farqlanuvchi muayyan jihatlariga aniqlik kiritish nuqtayi nazaridan ahamiyatlidir: “Badiiy asar, jumladan, g‘azalni sharhlashning o‘z talablari bor. Avvalo aytish kerakki, sharh bu hamma vaqt asarning o‘zini anglash uchun yordamchi vosita, u hech qachon shoir asarlarining o‘rnini bosa olmaydi. Sharh, shu kabi tom ma’nodagi adabiy tanqid yoxud tadqiqot ham emas, garchi unda tadqiqodiy va interpretatsion xususiyatlar bo‘lsa ham. Sharhning bosh maqsadi... asarning (jumladan, g‘azalning) qiyin iboralari, ko‘p ma’noli murakkab o‘rinlarini soddaroq qilib tushuntirishdir. Shunday bo‘lgach, qadimgi sharhlarda ko‘proq istilohlar, tasavvufiy-irfoniy iboralarining mag‘zini chaqishga e’tibor qilingan. Shu kabi asardan asarga, davrdan davrga o‘tib kelgan tushunchlarning ma’no o‘zgarishlari, timsol va tamsillar izohlangan” [КОМИЛОВ 2012, 3].

Ta’kidlash lozimki, tahlil-u talqin ham sharh singari badiiy, ilmiy, falsafiy, tasavvufiy asarni anglash uchun bir vosita. Sharhda tadqiqotda kuzatilgani singari tahliliy mulohazalarga o‘rin berilsa-da, ular ko‘pincha o‘quvchiga notanish bo‘lgan istilohlar, tasavvufiy-irfoniy iboralar, timsol va tamsillar, ijodkor yashagan davr ruhining mohiyatini talqin etishga qaratilgan bo‘ladi. Ayni jihatiga ko‘ra sharhlash usuli badiiy, ilmiy, falsafiy, tasavvufiy asarlar tahlili jarayonida ham kuzatiladi. Jumladan, A.Hayitmetovning “Navoiy lirikasi”, Y. Is’hoqovning “Navoiyning ilk lirikasi”, “Navoiy poetikasi” singari kitoblarida ulug‘ shoirning lirik asarlari muayyan bir masala yuzasidan tahlilga tortilarkan, ulardan tanlangan namunalarning imkon qadar ixchamroq sharhlari amalga oshirilganini kuzatish mumkin.

Chunonchi, A.Hayitmetov "Navoiy lirikasi"da bir qancha g'azallar sirasida Alisher Navoiyning *"Tomida ermas kabutar xayli bir jur'at bila"* misrasi bilan boshlanuvchi g'azalining g'oyaviy-badiiy yo'nalishi nihoyatda ravshan va aniqligini dalillash, bunda kompozitsiya fikrlarni bir-biriga qorishtirib ifodalashga emas, she'r g'oyasi hamda formasining sodda va tushunarli bo'lishiga qaratilganini asoslash niyatida ushbu g'azalning ixcham sharhiga o'rin beradi [Хайитметов 1961, 95-96]. Xuddi shunday g'azallarning ixcham sharhi Y.Is'hoqovning "Navoiy poetikasi"da ham kuzatiladi. Adabiyotshunos radd ul-matla'ning muhim poetik funksiyalarini konkretlashtirish maqsadida Alisher Navoiyning *"Xushturur gulgun qadah davrinda gulbargi tari"* misrasi bilan boshlanuvchi g'azalini ixcham sharhlaydi [Исхоков 1993, 137-139].

Ta'kidlash lozimki, bunday sharhlarda g'azal mazmunining yoritib berilishi bir vosita vazifasini bajarib, undan tadqiqotchi tomonidan qo'yilgan masalaga aniqlik kiritish ko'zlanadi. Shu bois, bunday ixcham sharhlar, ko'pincha, soha mutaxassislari, adabiyot muhiblariga yo'naltirilgan bo'ladi. Sharhlar alohida amalga oshirilganda ham yoki muayyan bir masala tahlilini amalga oshirish jarayonida qo'llanganida ham ular soha mutaxassislari – shorihlar tomonidan yoziladi. Bu borada yetarli malakaga ega bo'lmagan kishi tomonidan bitilgan sharhlar muvaffaqiyat qozonmaydi. Tahlil-u talqinlar esa turlicha bo'lishi mumkin. Badiiy asarni o'quvchi, o'qituvchi yoki tadqiqotchi o'z bilim doirasiga ko'ra ham talqin qilishi mumkin. Bunda o'quvchi va o'qituvchi hamkorligida amalga oshirilgan tahlillar og'zaki tarzda bo'lib, yuqorida ta'kidlanganidek, muayyan vaqt oralig'ida amalga oshiriladi. Bundan tashqari, ijodkor badiiy asarni yaratishdan ko'zlagan adabiy niyatini ham badiiy talqin etganligi kuzatiladi. Jumladan, Alisher Navoiy o'ziga qadar Xusrav va Shirin muhabbati mojarolariga bag'ishlab yozilgan asarlardan "Farhod va Shirin"ni keskin farqlanuvchi doston bo'lishi niyatida qalamga olganini quyidagicha badiiy talqin etadi:

*Burun jam' et nekim bo'lg'ay tavorix,
Borida ista bu farxunda tarix.
Topilg'ay shoyad andog' bir necha so'z,
So'z aytur elga ul yon tushmag'ay ko'z.
Ani nazm etki tarhing toza bo'lg'ay,
Ulusqa mayli beandoza bo'lg'ay.
Yo'q ersa nazm qilg'onni xaloyiq
Mukarrar aylamak sendin ne loyiq.
Xush ermas el so'ngincha raxsh surmak,*

*Yo'likim, el yugurmishtur yugurmak.
Birovkim bir chamanda soyir erdi,
Nechakim gul ochilg'on ko'rdi, terdi.
Hamul yerda emas gul istamak xo'b,
Bu bo'ston sahnida gul ko'p, chaman ko'p*

[Навоий 1991, 44].

Alisher Navoiy mazkur baytlarda sayyor sujet asosida doston bunyod etishdagi o'ziga xos ijodiy uslubidan o'quvchini voqif etadi. Shoir o'ziga murojaat etib, dastlab shu mavzuda yozilgan asarlarni jamlash, ularni o'rganish lozimligini ta'kidlaydi. Ijod – yangi, ohori to'kilmagan so'z aytish, aytganda ham, nihoyatda nazokat bilan she'rxon his-tuyg'ularini junbushga keltiradigan darajada aytishdir. Ulug' shoir Farhod, Xusrav va Shirin muhabbati mojarolari mavzusida bitilgan asarlarda hali ayni mavzuda aytilmagan so'zlar topilishidan umidvorligini bayon etadi. Mana shu aytilmagan so'z bilan asar toza tarhda, ya'ni yangi reja asosida nazm qilinsa, u bir xil qolipdagi andozalardan xoli bo'ladi. Shuningdek, shoir o'zidan oldin ijod etilgan badiiy yaratmalarni taqlidan qayta takrorlashni el oti ortidan ot choptirish yoki birov bir chamanda sayr qilib ochilgan gullarni tergan-u, yana o'shanday dilkash gullarni izlashga vaqt sarflashdek behuda harakatga qiyoslaydi. Bunday chekilgan "zahmat"ni "xush ermas" – deya baholaydi. "*Bu bo'ston sahnida gul ko'p, chaman ko'p*" misrasida ijod maydonining sarhadsizligi-yu nihoyatsizligini nazarda tutadi. Undagi "*bo'ston sahn*i" istiorasi xamsanavislikdagi Farhod, Xusrav va Shirin muhabbati haqidagi an'anaviy mavzuni, "*gul*", "*chaman*" istioralari esa ayni mavzuda hali badiiy talqin etilmagan jihatlarini ifodalaydi. Mumtoz shoirlar, xususan, Alisher Navoiyning turli janrlardagi nazm namunalarida muallif adabiy niyatining badiiy talqini ruhida bitilgan ko'plab satrlar, muayyan janr namunalari uchraydiki, ulardan shunday asarlarning sharh-u tahlillarida unumli foydalanish mumkin. Ko'rinadiki, talqinga xos bo'lgan xususiyat uning tahlil-u sharhlar orasida namoyon bo'lishida kuzatiladi. Albatta, bunda yuqorida ko'rib o'tilgani singari ijodkorning o'z adabiy niyatini badiiy talqin qilishi istisnolidir.

Taniqli adabiyotshunos N.Jumaxo'ja g'azal talqinlarini uch turkumga bo'lib tasniflaydi. Biroq undagi yondashuvga e'tibor qaratilsa, fikr tahlil xususida yuritilganligi aniqlashadi. Olimning quyidagi mulohazalari fikrlarimizning yorqin dalilidir: "To'g'ri va mukammal tahlilga erishish uchun muayyan o'lchov-mezonlarga tayanib ish tutish ma'qul. G'azal tahlilining mezonlarini yaratish

va unga amal qilish esa mutaxassis olimlardan tortib endigina mutolaaga kirishayotgan o'quvchiga ham zarur. Mezonlarini aniqlash uchun mavjud va endi yaratilajak g'azal talqinlarini shartli ravishda uch turga ajratish mumkin. 1. Ommaviy talqin. 2. Ilmiy talqin. 3. Qomusiy talqin [Жымаыѣжа 1996, 5]". Modomiki, mulohaza to'g'ri va mukammal tahlil xususida ekan, uni tasniflashda ham "talqin" emas, balki "tahlil" atamasi qo'llanilsa, maqsadga muvofiq bo'lardi. Zero, bunday shartli tasnifni g'oyaviy-badiiy jihatdan tahlil jarayoniga tortilgan g'azallarga nisbatan qo'llanilishi o'rinlidir. Unda tahlillar asosida uni amalga oshiruvchi muallifning talqinlari o'z ifodasini topadi.

O'rni kelganda ta'kidlash lozimki, badiiy asar tahlil-u sharhiga nisbatan "mukammal tahlil", "mukammal sharh" birikmalarini qo'llab bo'lmaydi. Negaki, tahlil-u sharhlar asar muallifining adabiy niyatini tushuntirishga qaratilgan bo'lib, unda tahlil yoki sharhni amalga oshiruvchining subyektiv mulohazalari, talqinlariga o'rin beriladi. Bunday talqinlarda asar muallifining murodi nechog'lik to'g'ri talqin etilganligi munozarali bo'lishi mumkin.

Lirik asarlar, jumladan, g'azalga xos g'oyaviy-badiiy tahlilning N.Jumaxo'ja tomonidan tavsiya etilgan shartli tasnifi, albatta, ilmiy tamoyillarga tayanilgan mushohadalar mahsuli sifatida qadrlidir. Sharh borasida esa bunday tasniflar amalda qo'llanilmaydi, chunki sharhlarda tushuntirish ishlari ommaga qaratilganligi bilan xarakterlanadi.

Xulosa

Kuzatishlardan ayonlashadiki, sharh tushuntirish, izohlash xarakterida yozilishiga ko'ra tafsir, ta'vil singari ilohiy kalomning tushuntirilishi nazarda tutilgan tushunchalar qatorida tursa-da, tafsir va ta'vil Qur'on tilida bo'lishi va shu ilohiy kitob oyatlariga nisbatan qo'llanilishiga ko'ra sharhdan farqlanadi. Garchi ayrim o'rinlarda "oyat sharhi" jumlasini qo'llanilsa-da, uni oyatning izohi, tafsiri ma'nosida tushunish maqsadga muvofiq sanaladi. Sharhda tahlil va talqinga xos unsurlar mavjudligi kuzatiladi, biroq tahlil o'z qamrovining kengligi, mutaxassisga yoki ommaga mo'ljallanganlik xarakteri va shu kabi tasniflari bilan sharhdan farqlanadi. Sharhda, ko'pincha, o'quvchiga tushunilishi murakkab bo'lgan ilohiy-irfoniy tushuncha va iboralar, tamsil va timsol kabilarni soddaroq anglatish nazarda tutiladi. Ayni jihatiga ko'ra sharh ommaga mo'ljallangandir. Badiiy va ilmiy asarlarga yozilgan sharhlarda bunday asarlarning badiiy qurilishi xususida fikr yuritilsa-da, unda mazmunni

tushuntirish ustuvorligi nuqtayi nazardan yondashilganligi kuzatiladi.

Adabiyotlar

- Хайитметов, Абдуқодир. 1961. *Навоий лирикаси*. Тошкент: Фан.
- Исҳоқов, Ёқубжон. 1983. *Навоий поэтикаси*. Тошкент: Фан.
- Жумахўжа, Нусратулло. 1996. *Сатрлар силсиласидаги сеҳр*. Тошкент: Ўқитувчи.
- Комилов, Нажмиддин. 2012. *Маънолар оламига сафар*. Тошкент: Tamaddun.
- Навоий, Алишер. 1991. *Фарҳод ва Ширин*. МАТ. XX томлик, 8-том. Тошкент: Фан.
- Нисорий, Ҳасанхўжа. 1993. *Музаққир ул-аҳбоб* (Дўстлар ёдномаси). Форс тилидан Исмоил Бекжон таржимаси. Тошкент: А.Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти.
- Обидов, Раҳматуллоҳқори. 2003. *Қуръон ва тафсириллари*. Тошкент: Тошкент Ислон университети нашриёт матбаа бирлашмаси.
- Очилов, Эргаш. 2013. “Соҳибқирон севиб ўқиган китоб”. *Шайх Маҳмуд Шабустарий*. Тошкент.
- Қуронов, Д., Мамажонов, З., Шералиева, М. 2013. *Адабиётшунослик луғати*. Тошкент: Akademnashr.
- Қуръони карим. 1992. Ўзбекча изоҳли таржима. Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур. Тошкент: Чўлпон.
- “Рисолайи Азиза” – “Сабот ул-оғизин” шарҳи. 2000. Тузувчи Б.Ҳасан. Тошкент: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти.
- Валихўжаев, Ботурхон. 1994. *Хожа Аҳрор тарихи*. Тошкент: Ёзувчи.
- Зоҳид Р. 2018. *Сўфи Оллоёр “Саботул оғизин” шарҳи*. Равойихур райҳон. Тошкент: Sharq.
- Шабустарий, Шайх Маҳмуд. 2013. *Гушани роз*. Форсийдан Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол таржимаси. Тошкент: Tamaddun.

Concept of editing of literary work: commonality and specificity

Husniddin Eshonkulov¹

Abstract

The article discusses the concept of interpretation of fiction, its unique traditions, such as the interpretation of a large work in the form of book, the completion of comments on a work of a particular genre of lyrical type. It includes the use of terms such as "analysis", "interpretation",

¹ Husniddin P. Eshonkulov – Doctor of Philology (DSc), Bukhara State University.

E-mail: husniddin.eshonkulov72@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4805-3879

For citation: Eshonkulov, H. P. 2022. “Concept of editing of literary work: commonality and specificity”. *Golden scripts* 1: 4–17.

"decoding" and "denomination" in the sense of "commentary". The fact that mystical works are explained to the reader by an expert in the field, a major researcher, although in some places the phrase "verse commentary" is used, it is expedient to understand it in the sense of interpretation of the verse, and the specificity of the same concepts determined based on sources. Although the commentary has elements of analysis and interpretation, it is not considered research or interpretation, the analysis differs from the commentary by the breadth of its scope, the nature of its expertise or publicity, and similar classifications, the commentary is often understood by the reader complex divine-mystical concepts and expressions, parables and symbols, etc.

Key words: *comment, interpretation (explanations to the parts of Koran), denomination (explanations of multi-meaning words in the parts of Koran) to interpret a work as a book, to complete a commentary on a work written in a particular genre of the lyrical type.*

References

- Hayitmetov, Abduqodir. 1961. *Navoiy lirikasi*. Toshkent: Fan.
- Is'hoqov, Yoqubjon. 1983. *Navoiy poetikasi*. Toshkent: Fan.
- Jumaxo'ja, Nusratullo. 1996. *Satrlar silsilasidagi sehr*. Toshkent: O'qituvchi.
- Komilov, Najmiddin. 2012. *Ma'nolar olamiga safar*. Toshkent: Tamaddun.
- Navoiy, Alisher. 1991. *Farhod va Shirin*. MAT. XX tomlik, 8-tom. Toshkent: Fan.
- Nisoriy, Hasanxo'ja. 1993. *Muzakkir ul-ahbob* (Do'stlar yodnomasi). Fors tilidan Ismoil Bekjon tarjimasi. Toshkent: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti.
- Obidov, Rahmatulloh qori. 2003. *Qur'on va tafsir ilmlari*. Toshkent: Toshkent Islom universiteti nashriyot matbaa birlashmasi.
- Ochilov, Ergash. 2013. "Sohibqiron sevib o'qigan kitob". *Shayx Mahmud Shabustariy*. Toshkent.
- Quronov, D., Mamajonov, Z., Sheraliev, M. 2013. *Adabiyotshunoslik lug'ati*. Toshkent: Akademnashr.
- Qur'oni karim*. 1992. O'zbekcha izohli tarjima. Tarjima va izohlar muallifi Alouddin Mansur. Toshkent: Cho'lpon.
- "Risolayi Aziza" – "Sabot ul-ojizin" sharhi. 2000. Tuzuvchi B.Hasan. Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti.
- Valixo'jaev, Boturxon. 1994. *Xoja Ahror tarixi*. Toshkent: Yozuvchi.
- Zohid R. 2018. *So'fi Olloyor "Sabotul ojizin" sharhi*. Ravoyihur rayhon. Toshkent: Sharq.
- Shabustariy, Shayx Mahmud. 2013. *Gushani roz*. Forsiydan O'zbekiston xalq shoiri Jamol Kamol tarjimasi. Toshkent: Tamaddun.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo’lyozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalariga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo’ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo’lyozmalar yil davomida o’zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o’z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo’lsa, unda qo’lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo’lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochta-siga yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo’yicha MS Word menejerini qo’llash lozim.

Barcha qo’lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig’i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o’ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo’lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so’zdan iborat bo’lishi kerak.

100–150 so’zdan iborat o’zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so’zdan kam bo’lmagan kalit so’zlar (o’zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro’yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo’lishi mumkin) 1500 so’zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so’ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo’limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to’q bo’yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o’zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo’lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o’ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi

qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 – 133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany:
Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar:
Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek
matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti.
<http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni:
maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti."
Oltin bitiglar 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globallashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

IZOHLAR

Ushbu son “Oltin bitiglar” tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.
e-mail: goldenscripts@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04
Bosishga 30. 03. 2022-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan.
Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

“Mashhur-Press” bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,
+99894 659 94 62